

מהגיונותיו של נאון ומנהיג

מאת פלטיאל בירנבוים

כדי כך, שאין לו שהות לערוך את הגיונותיו בכתב ולפרסם אותם בדפוס לתועלת בני-דורו הרחוקים מניו-יורק ובוסטון ולמען הבאים אחריו.

לפני עשרים וארבע שנים, בשנת 1944, פירסם הרב סולובייצ'יק בתקופון תלפיות את מסתו הראשונה, איש ההלכה, שיצאו לה מוניטין. את מסתו השנייה, איש האמונה הבודד, פירסם עשרים שנה לאחר-מכן, בתקופון האנגלי מסורת (1965). מסה זו תורגמה לעברית ונערכה בידי צבי זינגר וזאב גוטמולד, ונצטרפה לה עוד מסה אחת, קול דודי דופק, שהופיעה לפני שנים אחדות במאסף שנערך ע"י ד"ר שמעון פדרבוש, ושתייהן יצאו עתה לאור בצורת ספר המחזיק 106 עמודים*). בהקדמתו הקצרה, ד"ר סולובייצ'יק כותב: «אין כוונתו של חיבור זה לדון בבעיה עתיקת-היומין של אמונה ושכל. אין אני עוסק כאן בתי-אוריה... הנכון הוא שמדובר כאן בסיפור של דילמה אישית... לא באתי להעלות רעיונות המסוגלים לפתור בעיות. אינני מתכוון להציע שיטה חדשה לרפא את מצב האנושות שאני עומד לתאר כאן; אף אינני מאמין שהוא ניתן לרפא כלל... אדברה וירווח לי, כי למלה המדוברת יש תכונה גואלת ללב נסער, והווידי הוא מרגוע לנפש מתייסרת».

כפי שאפשר לראות מן המונחים הפילוסופיים הזור-עים בספר הנרון, נתון המחבר להשפעת הזרם הפילוסופי החדש, אפסיסטנציאליזם, המטעים את הצד הטראגי שב-גורל האדם. זרם זה הגיע לכלל השפעה מרובה בחיי-הרוח ובספרות בתקופה שלאחר מלחמת-העולם השנייה. נקודת-המוצא של אסכולה זו היא, שהמחשבה צריכה לבטא את החוויות האישיות ביותר של החושב עצמו. הפילוסופיה

הרב ד"ר יוסף דב סולובייצ'יק, המשמש פרופיסור לתלמוד ולפילוסופיה דתית בשיבה-אוניברסיטה, הוא מגדולי המנהיגים של היהדות האורתודוקסית בדורנו. הש-פעו על הסתדרות הרבנים של אמריקה מרובה ביותר. שיעוריו בתלמוד, בהלכה ובאגדה, מושכים פעם בפעם קהל עצום של לומדי תורה וסתם מאזינים. דבריו מעור-רים התפעלות והערצה, שכן הם יוצאים מלב מרגיש וחרד לדבר ה'. הרב נולד לפני שישים-וחמש שנים כבן למשפחה מיוחסת שהקימה חכמי תורה גדולים. כבר ביל-דותו המוקדמת ניכרו בו אותות כשרונו וזכרונו הנפלא, הוא למד תורה ברוב שקידה וקנה לו בקיאות עצומה בתלמוד ובספרות הפרשנית. מלבד זה רכש לו השפלה כללית ולמד פילוסופיה באוניברסיטה של ברלין, ששם התעמק בתורת הניאורקאנטיאניזם, שלפיה מטרתם היחידה של בני-האדם צריכה להיות יצירת חברה אנושית המב-ססת על עקרונות מוסריים בהתאם לערכו העצמי של כל איש ואיש. האוניברסיטה הפרלינית העניקה לו תואר דוקטור לפילוסופיה על יסוד עבודת-מחקר בעניין הפילוס-ופיה של הרמאן כהן. הוא הגיע לאמריקה בשנת 1932, ומאז הוא יושב על כיסא-הרפנות בבוסטון ומרביץ תורה ברבים. עוסק איש גאוני זה בהרפצת תורה בעל-פה עד

(*) הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, איש האמונה הבודד, ספריית יעקב מיכאל, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ח, 106 עמודים.

השרשרת הנוצרית של בית מנדלי

לאחר המהפכה התיישב מאיר אברמוביץ בברלין.

הצאריסטי לא העיז לחזור לדת אביו. בראשית המאה ניתכו על יהודי רוסיה פרעות איזמות, שהחלו בקישינב ובחומל, וגם על אודיסה לא פסחו. ב-1905 פרצו פרעות ביהודי אודיסה, שבהם נגפעו כמה מאות יהודים. מנדלי נאלץ להתחבא במשך כמה ימים במרתף. וישיבת-אונס זו במרתף טחוב (ההגנה היהודית נלחמה אז בחירוף נפש בפורעים) דיכאה את רוחו של הסופר הישיש. לפי עצת רופאיו וידידיו היה אנוס לצאת למרגוע לחוף-לארץ, וקרוב לשלוש שנים ישב בקרבת בנותיו בג'יניבה שבשווייץ.

גם מפה איזמה זו שהונחתה על העם היהודי לא שינתה את אורח חייו של המומר. יחסו הסלחני של אביו הקל עליו לשאת את עול הנצרות. מוזר שאפילו ידידיו של מנדלי התרגלו לעובדה, שמאיר הוא מומר ונהגו בו — בפגישותיהם עמו, כדרך שנהגו לגבינו בימי נעוריו. המ-לומד הד"ר י. צינברג כתב באנציקלופדיה הרוסית-יהודית את הערך על שלום יעקב אברמוביץ, הוא מנדלי. כנראה, הסגנון במאמר לא עלה כל-כך יפה, והעורכים ביקשו סופר בעל עט וכשרון, שיתקן את הערך. הפרופ' שמעון דובנוב, מעורכי האנציקלופדיה, לא מצא כל פגם ברעיון, שהוא מעלה בפני המו"ל י. ח. רבניצקי, כי «טוב לעשות זאת — ז. א. לתקן את הערך — בעזרת בנו של ידידנו, ר' מנדלי». והרי בנו של ידידנו מנדלי, הוא «מומר, שבגד בדת אבותיו».

מנדלי לבתו: חפרי הבורא לא תמו

וכך חלפו שנים רבות. בינתיים נשא לו מאיר אשה שנייה, זמרת-אופירה, והיא דווקא יהודיה, קלארה וולק-שטיין. אך הוא עודנו מחזיק בתעודת-הטבילה ואינו יכול להיפרד ממנה. רק בשנת 1917, בפרוץ המהפכה הגדולה ברוסיה וכיסא הצאר התמוטט, התחולל המיפנה. החוקים והגזירות של המישטר המדכא בוטלו ע"י ממשלת קרנסקי, והוכרז בתוך שאר דברים על חופש הדת.

והוכרו בתוך שאר דברים על חופש הדת.
מנדלי מאיץ בבנו שיחזור אל היהדות. בסוף ימיו נעשה הסופר הישני, שכבר עבר את סף הגבורות, אדוק מאוד. ח. נ. ביאליק מספר עליו מאותם הימים: "מנדלי החל לבקש קירבת אלוהים. נטייתו אל הדתיות הלכה וגברה. הוא החל להיזהר בתפילה, בנטיילת ידים ובברכת המזון. ויש אשר מצאנו בבוקר והנה הוא יושב על הכיסא, הירמולקה על ראשו וה"סידור" בידו ושפתיו מלחשות תפילה וברכה".

והנה בא היום הגדול. ב-28 במארס 1917 מחזיק מנדלי בידו הרועדת את מברק בנו: "רצונך נעשה. אקווה שהפרוצדורה לא תארך. הננו מנשקים אותך: מאיר. קלארה".

הזקן — לבו מלא על גדותיו אושר ושמחה. הוא ממחר לכתוב לבתו, חנה, זו הרופאה שבפאריס: "רואה את. בתי היקרה, חסדי הבורא לא תמו" (המכתב הזה נמצא במזודה, שחייל-הבריגאדה גילה בבית איכר צרפתי, והוא שמור בבית ביאליק בתל-אביב). י. ח. רבניצקי נכנס, עפ"י מקרה, למחרת היום לביתו של מנדלי וה"סבא" קורא לו: "באת הפעם ליום טוב". אתמול קיבל מבנו איגרת, היקרה בעיניו מכל הון, ובה מבשר מאירל כי בימים הקרובים יגיש בדרך רשמית הודעה למקום הדרוש על שובו לדת אבותיו.

וכעבור מספר ימים מבשר מנדלי: הודעה מבנו, שהעניין כבר סודר. "לו קראת את מכתבו של מאירל — אמר ה"סבא" בפנים מאירות — כיצד הוא מביע את צערו על זה, שהדבר נעשה על ידו עכשיו, באופן כל כך פשוט וקל, ולא קודם בשעת האיסור החמור, שדרושים היו לכך קצת אומץ-רוח וגבורה. ויודע אתה מה שהוחלט בלבי? הנה בקרוב יבוא מאיר אלינו, ואז אקח אותו ונלך יחדיו ביום השבת לבית-הכנסת, ושם אבקש שיקראו את שנינו לעלות לתורה ואני אברך בקול רם את ברכת "הגומל".

ב-8 בדצמבר של אותה שנה (1917) נפטר ה"סבא" של הספרות היהודית. מאיר, בנו אוהבו, שכבר שב ליהדות, בא מפטרבורג להלוויה, והספיד את אביו, לאחר הספדו של ביאליק.

לאחר המהפיכה התיישב מאיר אברמוביץ בברלין. הגרמנים הפירוהו כאיש עסקים במקצוע הביטוח והציעו לו משרות נכבדות. נציגי השלטון הסובייטי באו אליו וביקשוהו לארגן את הביטוח בברית המועצות. נסע למוסקבה, ברר אתם את העניין, קיבל את הצעתם, נסע ללונדון ופתח שם אף הסניף הבריטי של חברת הביטוח הסובייטית. אבל צ'יקיסטים החלו להתערב בעבודתו, להתחקות על עקבותיו ולרגל אחריו, הרגיזוהו הדבר. מאיר אברמוביץ הגיש את התפטרותו, והתיישב עם בתו טאטיאנה ובעלה בבריסל ושם חי מחסנותיו. שקט ורגוע כלפי חוץ, אך נסער בפנים ומלא כאב, צער וחרטה על משגה-העבר שהרס את חייו.

מצפנו ייסרהו לא רק על היסטורים שגרם לאביו, אשר כה העריך אותו, אלא על אשר מעשהו ניתק את שלשלת היהדות של המשפחה. את בתו טאטיאנה, שנולדה נוצרית, לא יכול היה ליהד. ועל אחת כמה וכמה שלא היה סיכוי לגייר את נכדו, כי גם טאטיאנה וגם בעלה, קצין הקוואקים לשעבר, פראבוסלבים אדוקים הם, וכבר נולדו לנכד שני ילדים, והם ממשיכים את שרשרת הנצרות וימשיכוה לדורי דורות — באשמתו, כי הוא ניתק את החוליה העיקרית.

טאטיאנה ידעה על מצוקתו הנפשית של אביה. אבל היא היתה חסרת אונים מלהושיע. אסירת תודה לד"ר אריה אברמוביץ מ"הדסה" על דאגתו להעביר להם את התמלוגים מ"דביר", נתנה לו ערב צאתו מבריסל מתנה, את השעון שמנדלי, סבא שלה, קיבל לחתונתו בשנת 1857. שעון הפיס העגול, בן מאה ועשר שנים, עדיין "כוחו במותניו". ד"ר אברמוביץ הראהו לי בגאווה בלתי-נסתרת, לאחר שסיפר לי על ליל הווידויים של מאיר.

ב-19 במאי 1939 קם מאיר אברמוביץ מוקדם בבוקר, כדרכו, משנתו בדירת בתו. נכנס לאמבטיה להתרחץ. וכאשר שהה שם זמן ארוך למדי, נכנסה בתו ומצאה אותו מת באמבטיה. בבית העלמין היהודי בבריסל מצא מנוחת-עולמים. הבת, החתן והנכדים הצטלבו כאילו בגניבה על הקבר. הם רצו למנוע פגיעה ברגשותיהם של המלווים היהודים המעטים. אבל באורח אבטומטי עשו ידיהם את סימני-הצלב.

החוויות האישיות ביותר של החושש עצמו הנילוספיה מיוסדת על הרקע של ה"סיטואציה" הממשית, שבה זורמים החיים. גורלו של האדם הוא טראגי מאוד. לעולם לא יוכל להשתחרר מתודעת החטא. הוא מוכרח להיות חופשי, שהרי זוהי ישותו, והוא גם מוכרח לפעול את פעולותיו מתוך אחריות גמורה לתוצאות מעשיו. יחס האדם אל ה"אתה" שכנגדו אינו אלא הכרה שלימה בשותפות היישותית שבין האדם לזולתו. רק אלוהים אתה מוחלט הוא לאדם. מהותו אינה מתגלית לאדם אלא בתפילה בלבד, שהיא ההתמסרות הגמורה ליסוד-היישות הכולל. כדי לעמוד על ייחוד אישיותו של הרב סולובייצ'יק, מן הראוי שנביא תמצית מן התמצית של דבריו בספרו איש האמונה הבודד.

במסתו איש האמונה מתאר הרב סולובייצ'יק את תחושת הבדידות התוקפת אותו ואינו יכול להשתחרר ממנה. הוא בודד אפעלפי שאינו חי לבדו. הוא נהנה מאהבתם של ידידים רבים. הוא נפגש עם בני אדם, מדבר, מטיף, מתווכח, טוען. מוקף הוא חברים ומפרים; ברם אין בכל ידידותם וחברותם כדי להפיג את תחושת הסבל של הבדידות המלווה אותו בתדירות. פעם בפעם הוא חש שנעזב והורחק על-ידי הכל. ברי לו, שזוהי חוויה מוזרה, שאינה מתקבלת על הדעת, המולידה כאב צורב ומתיש. הוא מתיאש משום שהוא בודד. מאידך, חש הוא שחוויה זו של הבדידות דוחקת את כל כולו לעבודת ה'. והוא רוצה לדעת למה אופפת אותו תחושה זו של בדידות ושל היותו בלתי-רצוי. האם היא באה כתוצאה מן התודעה שהעדר-קיום מאיים על מציאותו. או אולי היא מובעת מן הלחצים, הדאגות והאכזבות האישיים שלו. הוא המיר את התבונה באמונה, וכאיש האמונה הוא חייב להתנסות בתחרות הבדידות. אפעלפי שיחסי הגומלין של האמונה והבדידות הם ישנים-נושנים, הרי איש האמונה בן-דורנו שרוי במשבר קשה ביותר. הוא רואה את עצמו זר בחברה המודרנית בעלת הנטייה הטכנית, המחבבת את עצמה באורח הגובל בפולחן עצמי. מה יכול איש פזו לומר לחברה תועלתנית, שבה דחקו הנימוקים המעשיים של השכל את הטעמים הרגשיים של הלב?

התורה מוסרת שני תיאורים של בריאת האדם. אנו רוחים את ביקורת המקרא המייחסת את שני התיאורים

רות, אשר הופיע מאישם ואשר ממנו ופול לתוך תהום של העדר-זמן. הוא אינו עוד יצור חולף; הוא מושרש בזמן האינסופי, בנצח.

האדם הראשון, איש השלטון וההצלחה, והאדם השני, איש האמונה הבודד, אינם שני אנשים שונים, אלא איש אחד השרוי בעימות בתוך עצמו. בכל אדם מצויים שני אישים; דיעותיהם אינן תואמות, שיטותיהם שונות. האל-הים ברא שני סוגי האדם ונתן גושפנקא שלו לשניהם. אם נבוא לדחות צד אחד של האנושות ידמה הדבר כאילו אנו שוללים את התוכנית האלוהית של הבריאה. הרמוניה מושלמת בין שני סוגי האדם לא תושג לעולם, מפני שאיש האמונה אינו איש הפשרות. השכל אינו מתווה את המסלול בו הולך איש האמונה. באותה שעה שאיש האמונה יוצא מגבולות הרציונאלי ונכנס לתחום הבלתי-רציונאלי, עומד השכל מרחוק ואינו יכול להמשיך בחתירתו להבנת דרכו של איש האמונה. החוויה הגדולה שלו מניעה את איש האמונה, והוא יכול להגיע אל הנקודה בה הגיון השכל נכנע להתחייבות „אבסורדית“. (המונח אבסורד, בפילוסופיה הקירקגורדית, מתייחס גם למניעים פסיכולוגיים שאינם סבירים).

במסתו קול דודי דופק, שנצטרפה עם איש האמונה בכרך אחד בספריית יעקב מיכאל, הרב סולובייצ'יק דן בעניין הסבל בעולם, ומצהיר: הרע הוא עובדה שאין להכחישה. ישנו רע, ישנו סבל, וישנם יסורים שאין בעולם. מי שרוצה להטעות את עצמו על-ידי היסח הדעת ורומנטיזציה של חייהם, אינו אלא שוטה והוזה הזיות. אי אפשר להתגבר על מפלצת הרע במחשבה פילוסופית-ספקולטיבית. ישנו רע שלא ניתן לפירושו ולהבנה. אין בידנו לתפוס את מסגרת החוויה הכול-כוללת, שרק בתוכה אפשר לגלות את תוכניתה ומהותה של פעולת הקדוש-ברוך-הוא. בן-הייעוד אינו נרתע מפני התייצבות פנים אל פנים מול הרע, כשהוא סובל. הוא אומר בלבבו: „ישנו

לחם. אין כאן תקשורת בין שתי נשמות הקשורות זו בזו ביחס הדוק. זכר ונקבה זומנו על-ידי בוראם לפעול מתוך אחדות כדי שיצליחו בפעולתם.

מצב הגאולה, שלא כמצב הכבוד, הוא תחושה אנושית-לוגית. אין זו תכונה חיצונית ומקרית אלא צורה מסוימת של החוויה עצמה. אפילו נזיר יכול לחיות חיים של גאולה. הגאולה המטהרת חודרת אל השכבות הנסתריות של האני המבודד, המפיר את עצמו כיציר יחיד וחש כי לחייו יש ערך, שהם מעוגנים במציאות יציבה ובלתי-משתנית. את הגאולה המטהרת אין להשיג באמצעותו של כיבוש הטבע, אלא על-ידי כיבוש היצר. חיים של גאולה הם ממילא חיים של משמעת. האלוהים ציווה את האדם הראשון לשלוט, למלא את הארץ ולכבוש אותה, ואילו לאדם השני ציווה לשרת. את האדם השני הוא שם בגן עדן „לעבדה ולשמרה“. כל אימת שהאדם כובש את הטבע הוא קונה לעצמו כבוד. כל אימת שהוא נכבש על-ידי בורא הטבע הוא זוכה לגאולה. האדם השני נברא מעפר האדמה, משום שהידיעה בדבר מקורו השפל של האדם היא חלק בלתי-נפרד מחוויית „האני“ שלו. האדם השני לא שכח מעולם, שהוא אינו אלא קומץ של עפר. ההלכה קשרה את צרת האדם ביכולת האנושית של התחדשות ותמורה עצמית. עימותו של האדם עם הרע והסבל חייב להגיע בסופו של דבר אל המעשה הגדול של התשובה. האדם השני מוכרח לחוש בכשלוננו מייד כשהוא משיג את הצלחתו הגדולה ביותר: גילוי אנושיותו, זהות „האני“ שלו. תודעת „האני“ היא המגלה את האנטיתזה: תודעת ייחודו ואי-התאמתו האונטולוגית עם יצורים אחרים. האדם השני מגלה לפתע שהוא בודד, כי התנכר לעולם הפרא של קיום חיצוני, ועם זאת לא השכיל להתאחד עם היצורים השכליים החיים בעולם החדש הזה אשר אליו נכנס. ומשום כך הוא גלמוד וחסר-ביטחון. מי יודע אם האסטרונט הראשון שינתח על הירח וייתקל בגוף מזרז, משונה ואיום, ירגיש בידדות

לשני מקורות שונים. הם עוסקים לאמיתו של דבר בשני טיפוסים של אבות האנושות. בבראשית א' אנו קוראים: „ויברא אלהים את האדם בצלמו... זכר ונקבה ברא אותם...“ בבראשית ב' התיאור שונה: „וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמת חיים... ויניח אתו בגן עדן לעבדה ולשמרה“. בסיפור הראשון לא נאמר כלום על דרך יצירת גופו של האדם הראשון; בסיפור השני נאמר, כי הוא נוצר מעפר האדמה וכי ה' נפח באפיו נשמת חיים. האדם הראשון נצטווה: מלא את הארץ וכבשה; האדם השני נצטווה לעבוד ולשמור את הגן. בסיפור הראשון נברא זכר ונקבה יחדיו, ואילו האדם השני נברא לבדו, וזהו הופיעה לאחר מכן, עזר כנגדו. דמיונו של האדם לאלהים מתבטא בשאיפתו של האדם להיות יוצר. האדם הראשון מעוניין בשאלה אחת: כיצד פועל היקום? אין הוא מעוניין בשאלה: על שום מה פועל היקום בכלל? הוא אינו מעלה שאלה מיטאפיסית אלא בעייה מעשית וטכנית: איך. שאיפה אחת שולטת בו: לחשל את הכוחות הטבעיים היסודיים, לשלוט בהם ולהעמידם לרשות עצמו. מבחינת התוכנית והשיטה הריהו כולו תועלתן. הוא תוקפני, נועז, ושואף לנצחון על כוחות הטבע. מצפוניו אינו מושפע מן האידיאה של הטוב כי אם מן האידיאה של היופי. שכלו אינו שואף לאמת כי אם לעונג ולתועלת.

האדם השני אינו יוצר עולם משלו. הוא עומד מול היקום בכל שפע צבאו, הודו ושגבו, ולומד להכיר, בתמימות, במורא ובהערצה של ילד המחפש את המופלא בכל דבר. בעוד שהאדם הראשון דינאמי ויוצר, האדם השני נוטה לקלוט ולראות את העולם כמו שהוא, ומקיים יחס הדוק עם האלוהים. המיטאפורה המקראית האומרת, שה' אלוהים נפח רוח חיים בתוך האדם — מתייחסת אל חווייתו האלוהית, האמיתית והחיונית.

האדם הראשון נחל באחר של מריבה טונית ולר

האדם הראשון נתקל באתגר של סביבה עוינת ולכן הוא נתבע לבצע תפקידים רבים, שאין הוא מסוגל לבצעם לבדו. משום כך נדחף הוא לפעול תוך שיתוף עם אחרים. יחידים חסרי־ישע מתקהלים, כורתים אמנות לסיוע הדדי, מתאגדים בשותפויות. הקהילה הטבעית נולדה מתוך תחושת חוסר־הישע של יחידים. כל אימת שהאדם הראשון רוצה לעבוד, לייצר ולהצליח במפעליו, חייב הוא להתאחד עם אחרים. להוגי תקופת התבונה לא העלה האדם כל בעיה. הם העריצו את שכל האדם, אף סגדו לו, ולכן לא יכלו להבחין בבעיה המיטאפיזית, ובסתירה ובאבסורד האפסיס־טנציאליים הטבעיים בתחושת ה"אני" האנושי. הם ראו את האדם בתהילתו ולא ראוהו במצבו הטראגי. הם סברו, שהיחיד שלם במהותו ומספיק במציאותו. אמנם הם הודו כי מבחינה פונקציונאלית הוא מקופח, אפעלי שהוא מסוגל, כמו רובינזון קרוזו, להתגבר על כך. אם היחיד שלם במהותו הרי זהו לו חווית הבדידות, מכיוון שהבדידות פירושה הטלת ספק במהותו, בערכו ובהגיונותו. משמעותו של הדיפור לא טוב היות האדם לבדו אינה מתייחסת אל הבדידות, שהיא חוויה פנימית אפסיסטנציאלית, אלא אל היחידות, שהיא חוויה מעשית וחיצונית. האדם הראשון, אם יידרש לפרש את הפסוק, תהא תשובתו כך: לא טוב עשות האדם מלאכה לבדו. בהתאם לפילוסופיה החברתית שלו, יתייחסו התיבות אנשה לו עזר כנגדו לשותף פונקציונאלי שנועד לשתף פעולה עם האדם ולסייע לו במעשיו. חוה לא תהיה שותפת אפסיסטנציאלית כי אם שותפת לעבודה. האדם לבדו אינו יכול להצליח, מפני שחיים מוצלחים אפשריים רק במסגרת קהילתית. רובינסון קרוזו יכול לספק בעצמו את כל צורכי הקיום שלו, אבל הוא אינו יכול לפתח חיים של הצלחה. האדם הראשון חש בביטחה ובנוחיות כשהוא מצוי בחברתה של חוה מן הבחינה המעשית ולא מבחינה מהותית. אדם וחווה פועלים יחד וחותרים יחד לקראת יעדים, אבל הם אינם קיימים יחד. מבחינה אונטולוגית הם אינם שייכים זה לזה; לכל אחד מהם יש תחושת "אני" ואין להם תחושת "אנחנו". ודאי, הם מקושרים זה בזה, אבל קווי התקשורת הם בין שני אישים חיצוניים העוסקים בעבודה, השואפים להצ-

הירח וייתקל בטוף מזור, משונה ואיום, ירגיש בדידות גדולה מזו של האדם הנסחף בזרם המון חוגג בכרך של מיליונים.

האדם השני עדיין בודד. הוא הבדיל את עצמו מסביבתו אשר אליה כיוון את התבוננותו. אין לו חבר אשר עמו הוא יכול להתקשר, ועל־כן הוא חסר־ביטחון מבחינה אפסיסטנציאלית. האדם הראשון לא נצטוו להקריב משהו, כדי שתיברא האשה — רעייתו, ואילו האדם השני בעל־כורחו שהוא מקריב משהו מעצמו כדי למצוא לו חבר. האדם השני חייב לשאוף לטיפול אחר של קהילה. הריעות שאליה שואף האדם השני לא תמצא ברגימנטציה נטולת האישיות של הצבא, בקואורדינציה של הסרט הנע בחורשת, או בפעולותיה של הקהילה הפוליטית והמוסדית חסרת־הנשמה. הוא שואף לסוג חדש של ריעות שאפשר למצוא בקהילה האפסיסטנציאלית. בה מתחברות לא רק הידיים אלא גם החוויות; בה שומעים את הדפיקות הקצובות של הלבבות הרעבים לריעות אפסיסטנציאלית, לאהדה אופפת ולחווית ההוד של ההתקשרות באמונה. שם מוצאת נשמה בודדת אחת נשמה אחרת הנאקת מחמת שהיא בודדה וגלמודה, אבל קשורה היא באמונתה ללא סיג.

חוסר הביטחון האפסיסטנציאלי של האדם השני גובע במידה מרובה גם מתפקידו הטראגי כיצור של חיי־שעה. הוא אינו יכול לקבוע את מקומו בתוך זרם הזמן. הוא יודע על עבר אין־קץ שחלף בלעדיו, והוא גם יודע על עתיד אין־קץ שיזרום בכל תוקפו זמן רב לאחר שיחדל להתקיים. הקשר בין ה"לפני" שבו לא היה קיים וה"אחרי" אשר בו לא יטול חלק — הוא ההווה. בקהילת הברית משתחרר איש האמונה מבדידותו בעכשיו, משום שהעכשיו הזה מקפל בתוכו את הלפני והאחרי. קהילת המסורת מתהלכת על־פני מאות אלפי שנים ומאחדת את הבריות שמילאו מכבר את תפקידם, ונעלמו בשקט ובצנעה מעל במת הברית. עם אלה שעדיין לא ניתנה להם ההזדמנות להופיע על במת הברית והם מחפים לתורם באנונימיות של העתיד לבוא. בדרך זו חש החבר היחיד של קהילת האמונה והברית, שהוא מושרש בעבר ומתייחס לעתיד, הוא אינו נוסע מקרי שהזמן לפתע לעלות לרכב הנוסע במהי-

אל פנים מול הרע. כשהוא סובל, הוא אומר בלבן: "ישנו רע ואני אינני מכחיש את מציאותו; הנני מעוניין בו מבחינה הלכית. אני שואל שאלה פשוטה: מה יעשה הסובל וחי בסבלו?" אנו שואלים לא לסיבת הרע ולא לתכליתו, כי אם לתיקונו ולהעלאתו; איך יתנהג האדם בעת צרה? מה יעשה האדם ולא יימק בייסוריו? לפי ההלכה, היסורים באים כדי לרומם את האדם, לטהר את רוחו ולקדשו, לנקות את מחשבתו, לעדן את נפשו ולהרחיב את אופק חייו. ההלכה מלמדת אותנו, כי עוון פלילי הוא בידי בעל־היסורים להניח למכאוביו להתבזבז ללא־משמעות ומטרה. הסבל מופיע בעולם כדי לגאול את האדם מן הזוהמה, מגזות־הרוח ושפלות־הנפש. "עת צרה היא ליעקב וממנה יוושע", כלומר: מתוך הצרה עצמה ייוושע תשועת עולמים. מתוך השלילה צומח החיוב, מתוך האנטי־תזה מבצבצת התזה, ומתוך הכחשת הקיום מתגלה קיום חדש. אוי ואבוי לו לסובל אם אין נפשו מתחממת בלהט היסורים. "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה". כשם שהטובה מחייבת את האדם למעשים נעלים ותובעת מן היחיד או הכלל פעולת־יצירה וחינוך, כך דורשים היסורים תיקון־הנפש וטיהור־החיים.

אנו עומדים בימים טרופים, ימי־זעם ומצוקה. נתיי־סרנו בעינויים שאין כמותם בתולדותינו באלפי שנות־גלות, עלבון ושמד. פרשת הסבל לא נחתמה בייסודה של מדינת ישראל. כיום הזה עדיין שרויה מאינה זו במשפר ובסכנה. הכל מחנפים למנדינו ושונאינו ומתרפסים לפניהם בהכנעה ובצביעות בזויה. תורת תיקון־היסורים דורשת מן הסובל אומץ־לב ומשמעת נפשית. אנו נתבעים עכשיו על־ידי ההשגחה ללבוש רוח חדשה, לעלות ולהת־עלות אל דרגת תיקון היסורים. חבל על הנהגה מנפלאותיו של הקדוש ברוך הוא שלא הוצת בו גץ האמונה ושלא חרד מצפוננו למראה ההתרחשות הנדירה, מהי תמצית שיר־השירים אם לא תיאור ההתמהמהות הטראגית של הרעיה, שיכורת־האהבה והלומת־הגעגועים, כשהשעה ש־חקה לה? אם לא חימוץ הזדמנות הרת־עולם שעליה חלמה ולמענה נלחמה, שאותה ביקשה וחיפשה בכל להט נפשה? הרעיה הענוגה והעדינה, שנדדה בימים שטופי־זוהר בש-

זרמים ורמזים

(עיון בפרשת השבוע)

מאת שלמה דוד גולדפארב

על הר החר

אחד מסימני הניווט והגומיעה של תנועה או מוסד (כקטון כגדול) היא הרציפות מדור לדור. אם הבנים מואסים במעשי אבותיהם ונותנים לאחרים חילום, אם לא הצליחו עושי מלאכה מסוימת או מנהיגי תנועה או חובבי מקצוע מיוחד להאחיב את אלו על בניהם, שבדרך הטבע ימשיכו יגדילו את מעשי האבות — הרי לפנינו טרגדיה. ההבדל הנראה לעין בין משה לאהרן הוא בזה, שמשה לא זכה לבנים ואהרן זכה לבנים. כלומר, בני משה נעלמו מסיפורי התורה ולא לקחו חלק בגאולת העם ומשמרותיו... ברם אהרן זכה לבנים, ובני בנים עד סוף הדורות, משמשים בקודש וממשיכים השלשלת. על הכתוב: "ויאמר ה' אל משה... קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אותם על הר החר; והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו", אמרו חז"ל: "קח את אהרן בדברי ניהומים, אמור לו: אשריך שתראה כתרך נתון לבנך, מה שאין אני זכאי לכך" (מובא ברש"י).

**

הרוצה לעמוד ולנחש עתידות על טיבה של יהדות אמריקה בימינו יקח לו למידת משפט את יחסם של בני הרבנים המודירניים לאומנות אבותיהם. לפני דור או דורותיים היתה הרבנות באמריקה בשפל המדריגה ורק הלא-יוצאים בחרו להמשיך ברבנות שלא החייתה את בעליה... צא וראה כמה נשתנה היחס הזה, ממש מן הקצה אל הקצה. כיום רבו כמו רבו בני רבנים מכל הסוגים, שבאהבה רבה ובמסירות נאמנה הם נוטלים לעצמם איצ"ט לא דרבנן ומסיפים הוד והדר לתפארת אבותם. אכן סימן טוב ומעודד הוא לעתידה של יהדות אמ-

כלל מה כתוב בספר זה... ועוד העיר הרב סולובייצ'יק במירות גלויה: המוציאים לאור של המאמר הוסיפו בראשו את המשפט כי כל הזכויות שמורות להם, איוו זכויות יש להם כאן?..

לזכותם של המתרגמים אפשר לומר, שמלאכתם לא היתה קלה כלל ועיקר, מאחר שהיו אנוסים לתרגם משפטים ארוכים ומסובכים ביותר לעברית שמטבעה היא נוטה אחר המשפט הקצר והתמציתי. והרי, לדוגמה, משפט לקוח ממאמרו האנגלי של המחבר לעומת התרגום העברי הנמצא בספר הנדון, עמוד 9:

The role of the man of faith, whose religious experience is fraught with inner conflicts and incongruities, who oscillates between ecstasy in God's companionship and despair when he feels abandoned by God, and who is torn asunder by the heightened contrast between self-appreciation and abnegation, has been a difficult one since the times of Abraham and Moses.

ברור, שמשפט זה המורכב מן חמישים-ושמונה תיבות אינו ניתן לתרגום עברי הולם אלא אם כן מפרידים אותו לחלקים וחלקי-חלקים. אולם המתרגמים התאמצו לעשות בעברית כמתכונתו של המחבר באנגלית, ותירגמו את המשפט האמור בזו הלשון: "האדם המאמין, אשר חווייתו הדתית עמוסה מאבקים פנימיים וסתירות, הפוסח על שתי הסעיפים, בין דביקות באלוהים ובין ייאוש, שעה שחש כי נעזב על-ידי האלוהים, ואשר משוסע בגלל הניגוד המובלט בין הערכה עצמית ובין התבטלות — תפקידו קשה היה מאז ימי אברהם אבינו ומשה רבינו".

והרי עוד דוגמה של משפט אנגלי, המורכב מן שמונים ושמונה תיבות, שהמתרגמים עשו מאמץ להעתיקו לעברית תוך משפט אחד בן שישים-ותשע תיבות. הרב סולובייצ'יק כתב:

בילי הכרמים, בין שדותיהם וצייפרן, ובלילות נסוכי אור חוררין של סדר קופס או עלוטיאופל, לבקש את דודה, שבה בליל-סגריר אחד לאוהלה, עיפה ויגעה, ונר-דמה, באותו לילה סודי ומזר עלה הדוד פתאום מתוך האפילה ודפק בפתח רעייתו, והתחנן לה שתפתח לו את דלת אוהלה. "קול דודי דופק, פתחי לי, אחותי רעיתי יונתי תמתי, שראשי נמלא טל, קוצותי רסיסי לילה". הרגע הגדול שאליו חיכתה בכליון-עיניים ובלב הומה בא מתוך היסח הדעת, אבל עקוב הלב ומי יבחן אותו? דווקא באותו לילה עצלות מוזרה תקפה עליה, לרגע קט שותקו רגשותיה ונשתתקו חלומותיה. הרעיה סירבה לרדת מעל משכבה, לא פתחה את דלת אוהלה לדודה יפה-התואר. התעקשה הרעיה והתעצלה, המטירה בהמון תירוצים ואמת-לאות: "פשטתי את כותנתי, איככה אלכשה? רחצתי את רגלי, איככה אטנפם?" היא לא נעתרה לקול דודה. סגורה ומסוגרת דלת אוהלה, השעה נטרפה... עדיין היא בודדת בין משכנות הרועים ומבקשת את דודה.

כמה פעמים דפק הדוד בפתח האוהל של רעייתו? לכל הפחות יכולים אנו למנות שש דפיקות. ראשית, דפיקת הדוד נשמעה במערכה הפוליטית. תקומת מדינת ישראל היתה התרחשות כמעט על-טבעית. שנית, דפיקת-הדוד נשמעה בשדה-הקרב. חיל ההגנה הקטן של ישראל ניצח את צבאותיהן העצומים של ארצות ערב. נס "רבים ביר מעטים" נעשה לעינינו. הקב"ה הכביד את לבי-שמעאל וציווה עלינו לצאת לקרב נגד מדינת ישראל. אלוהא הכריזו הערבים מלחמה על ישראל, היתה מדינת ישראל נשאר בלי ירושלים, בלי חלק גדול של הגליל וכמה משטחי הנגב. אילו היה פרעה, לפני אלפי שנה, נותן לישראל לצאת ממצרים מייד כפי בקשתו הראשונה של משה, היה משה צריך לעמוד בדיבורו והיה חוזר אחרי שלושה ימים. שלישית, הדוד התחיל לדפוק גם בפתח האוהל התיאולוגי. כל טענות התיאולוגים הנוצרים, שכל ההבטחות בנוגע לציון וירושלים מתייחסות אל הנצרות, נתבדו בפרהסיא

לציון וירושלים מתייחסות אל הנצרות, נתפדו בפרהסיא על-ידי יסוד מדינת ישראל כטענות שקר, שאין להן שום עיקר ושורש. רביעית, ההוד דופק בלבנות הנער המפולל והנבוכ. בשנות הארבעים היתה החיפה לברוח מן היהדות ומעם ישראל. ההתבוללות הלכה וגברה עד שהגיעה לשיאה. פחד, יאוש, ועם-הארצות הניעו רבים לנטוש את כנסת ישראל. תקומת מדינת ישראל האיתה, לפחות, את תהליך הבריחה. הדפיקה החמישית של הדוד היא אולי החשובה ביותר. בפעם הראשונה בתולדות גלותנו הפתיעה ההש-גחה את שונאינו בתגלית המרעישת, שדס יהודי אינו הפקר. אם אנו רוצים להגן בגבורה על קיומנו הלאומי-היסטורי, מוכרחים אנו לפרקים לפרש את הכתוב "עין תחת עין" כפשוטו. הדפיקה השישית נשמעה בשעת פתיחת שערי הארץ. היא קולטת את בניה כאם רחמניה. קול דודי דופק!

היהדות האמינה תמיד, כי האדם בכוחו ליטול את גורלו בידו ולחשל אותו כיעוד לחיי-חופש, חיים מלאי-משמעות ורוויי חזויות-חיים; לגלגל את הבדידות בלבדיות, פחיתות בחשיבות. לפיכך הדגישה היהדות כל-כך את יסוד הבחירה החופשית, לפיכך החשיבה כל-כך את התבונה האנושית. חובתנו ההיסטורית כיום היא התעלות עצמנו מ"עם" ל"גוי קדוש", ממחנה לעדה.

הספר איש האמונה הבודד ייחשב ללא ספק כאחד הספרים החשובים שכבר נכללו בספריית יעקב מיכאל.

ב"פנים אל פנים" מיום ז' בניסן מסופר, שהרב סולו-בייצ'יק היה מאוכזב ביותר מן התרגום העברי של מאמרו האנגלי על "איש האמונה" שהוצא בירושלים בצורת ספר: "כאשר הגיע ספר זה, לפני כשבועיים, לידי הרב סולו-בייצ'יק והחל לקרוא בו, ממש חשכו עיניו; הוא פשוט לא הפיר את יצירתו ולא הבין את תוכן הספר... התברר לו כי המתרגמים לא ירדו לסוף דבריו, או שלא הבינו את לשונו, או שאינם יודעים לבנות משפט כראוי בלשון הקודש. בכל אופן, הרב אשר שמו מתנוסס על הספר איש האמונה כמתברר... טוען עתה כי אינו מבין

What can a man of faith like myself, living by a doctrine which has no technical potential, by a law which cannot be tested in the laboratory, steadfast in his loyalty to an eschatological vision whose fulfillment cannot be predicted with any degree of probability, let alone certainty, even by the most complex, advanced mathematical calculations—what can such a man say to a functional utilitarian society which is saeculum-oriented and whose practical reasons of the mind have long ago supplanted the sensitive reasons of the heart.

משפט ארוך ומסובך זה תורגם בידי המתרגמים של החיבור הנדון ב"זו הלשון: "איש האמונה כמוני, החי על פי תורה שאין בה יכולת טכנית ועל פי חוק שאינו ניתן לבדיקה במעפדה, השומר אמונים לחזון אחרית הימים אשר הגשמתו אי-אפשר לחזות במידה כלשהי של הסתברות, ולא כל שכן ודאות, אפילו על-ידי החישובים המסור-בכים ביותר של המאתמטיקה הגבוהה — מה יכול איש פזח לומר לחברה תיפקודית ותועלתנית, המכוונת לחילוי-ניות ואשר בה הנימוקים המעשיים של השכל דחקו זה מזמן את הטעמים הרגשיים של הלב?" אגב, את המלה saeculum תירגמו במובן סקולאריזם, חילוניות, שכן שתי המלים ממוצא אחד הן, וכוללות את המובן של זמניות, ארציות, העולם הזה, קנייני חלוף, וגם חילוניות, בניגוד לדתיות.

חיים נחמן ביאליק, במאמרו חבלי לשון, כותב: "רוחו של האדם מתאחדת תמיד איחוד מוחלט עם רוח לשונו, וכל יציאה מלשון אל לשון יש בה מעין יציאת נשמה קטנה, אחד משישים ביציאת נשמה ממש". ברדיצ'בסקי אמר: "בכל שירה מקורית גם התרגום היותר מעולה לא ימסור את חזיונותיה, כי אם בקירוב" (ענייני לשון). לפיכך, מי שרוצה לעמוד על כוונתו של הרב סולובייצ'יק בשלימותה, עליו גם להתעמק בקריאת מאמריו בלשונם המקורית ולא להסתמך על תרגום גרידא.

אכן סימן טוב ומעודד הוא לעתידה של יהדות אחר-ריקה, לכל גווניה וסעיפיה. לא רק שלא נפסקה חלילה השרשרת, אלא שהיא הולכת ונמשכת מן האבות אל בניהם, וגם אל בני בניהם.

עם לבדר ישכון

אריק הופר הפילוסוף והסופר האמריקני, שהוא מח-סידי אומות העולם, פירסם בחודש מאי זה מאמר בשם "היהודים עם לבדר ישכון", ובו הוא כותב:

"היהודים הם עם מיוחד במינו. מה שמותר לעמים אחרים אסור ליהודים. עמים אחרים מגרשים ממדינת-תיהם אנשים לאלפים, אף למיליונים, ואין שום בעיית-פליטים. פזח עשתה רוסיה; גם פולין וצ'כוסלובקיה עשו כמותה; תורפיה גירשה מיליון יוונים, ואלג'יריה — מיליון צרפתים; אינדונזיה שלחה מחוץ לגבולותיה סינים לאין-מספר, ואין פוצה בה על בעיית פליטים.

"אולם כשהמדובר במדינת ישראל, הערבים המנושלים היו לפליטי-עולם. הכל דורשים במפגיע שמדינת ישראל תניח לכל ערבי לשוב למקומו. וארגולד טוינפי הצהיר שנישול הערביים הוא עוול יותר גורא מכל מעשיהם המושחתים של הנאצים.

"בנוהג שבעולם, עמים היוצאים כמנצחים משדה-הקרב מכתיבים את תנאי-השלום, ואילו מדינת ישראל בנצחונה נדרשת לבקש שלום מאת המנוצחים. ועל היהודים לבד להתנהג כ"נוצרים", ועוד: עמים אחרים, אפילו הם מובסים במלחמה, מוסיפים לחיות וגם שבים לאיתנם. ואולם ישראל אילו נוצחה במלחמה היתה נשמדת מתחת השמים. אילו ניצח נאצר בחודש יוני 1967, היה עושה כלה בעם ישראל, ואיש לא היה נוקף באצבע קטנה להציל את היהודים.

כל הבטחה מאיוז ממשלה שתהיה למדינת ישראל, וארצות-הברית בכללן, היא כחספא בעלמא. הנה שמענו מחאות נמרצות בכל קצווי הארץ נגד ההרג בווייטנאם, נגד הוצאתם להורג של שני פושים ברודיזיה, אולם כאשר הכריע היטלר לטבח מיליוני יהודים איש לא מיחה בידו. גם העם השבדי, המאיים על אמריקה שיפסיק את קשריו